

LITTERATUR

Bokrecension

Anmälan av Max Lyles & Filippo Valguarnera. Rättshistoria.
Rättsvetenskapens utveckling i Sverige. (Studentlitteratur. Lund 250 s.)

Det har äntligen publicerats en ny lärobok i rättshistoria på svenska! Senaste gången det skedde var 2010, då både den femte upplagan av Göran Ingers ”Svensk rättshistoria” och tredje upplagan av Kjell Å. Modéers ”Historiska rättskällor i konflikt: en introduktion i rättshistoria” utkom.¹ Läroböcker i ämnet duggar inte direkt tätt, därför var det extra välkommet när ”Rättshistoria: Rättsvetenskapens utveckling i Sverige” av Lyles & Valguarnera på Studentlitteratur kom i bokhandeln. Det finns verkligen ett behov av en ny heltäckande lärobok på svenska i ämnet – både för studenter i Sverige och i Finland.

Följande anmälan avser att diskutera bokens upplägg, omfång och innehåll. Jag kommer också att upprätthålla mig vid frågan om dess förtjänster som eventuell lärobok i Finland. Boken tar avstamp i den romerska rätten (Kapitel 2), och följer rättsutvecklingen kronologiskt genom medeltiden (Kapitel 3). Därefter följer ett kapitel kallat ”Den moderna naturrätten och dess intåg i Sverige” (Kapitel 4) i vilket den tidigmoderna rättshistorien behandlas. I detta kapitel står upplysningens idéer och arv i fokus. Det efterföljande kapitlet ”Rättspositivismens framväxt” (Kapitel 5) tar sin utgångspunkt i franska revolutionen och går igenom det som brukar kallas för de stora kodifikationernas tid. Avslutar gör ”Från begreppsjurisprudens till rättsrealism” (Kapitel 6). Slutpunkten för historien blir i och med detta år 1945 och valet av slutpunkt är också något som jag kommer att återkomma till. Som läsaren noterar innebär detta att Finlands tid under svenskt styre inbegrips i tidsspannet. Boken äger således även relevans för Finland och finska juridikstudenter.

Låt mig börja med bokens förtjänster. Det rättshistoriska materialet behandlas utifrån en rättsvetenskaplig förståelsehorisont. Det betyder att författarna har valt att sätta *ämnet rättsvetenskap* i förgrunden och låta materialvalet styras av detta. Upplägget skiljer sig från en mer traditionell dogmatisk indelning av rättshistorien. Som exempel på detta förhållningssätt kan Ingers ”Svensk rättshistoria” nämnas, där det historiska materialet behandlas utifrån en uppdelning i juridiska ämnen – familjerätt, fastighetsrätt och handelsrätt osv. Ett sådant upplägg har givetvis flera fördelar. För en samtida läsare som är intresserad av exempelvis den skadeståndsrättsliga utvecklingen blir det lätt att orientera sig i materialet. Dock innebär kategoriseringen att man inte

¹ Sedan detta skrevs har dock även en ny upplaga av Benke & Meissels ”Romersk obligationsrätt – en lärobok” utkommit (augusti 2025).

alltid respekterar de reella förhållandena i det historiska materialet, eftersom den samtida kategoriseringen av juridiken i rättsområden kan göra läsaren blind för rättens historiska kontext.

Detta problem har Lyles & Valguarnera lyckats undvika, genom att utgå från rättsvetenskap som ämne och urvalskriterium (s. 11). Jag anser också att det fungerar eftersom de har en förhållandevis bred syn på vad som omfattas i detta ämne. Även om undertiteln är ”Rättsvetenskapens utveckling i Sverige”, så är det tydligt att författarna också är inspirerade av de strömningar inom historieämnet (och viss mån rättshistorien) som för tillfället är ”på modet” (Jag avser naturligtvis riktningen ”Global History”). Detta märks då de inleder med att påpeka faktumet att idéer om rätten alltid korsat gränser och cirkulerat mellan olika kulturer och att svensk rätt därmed inte kan studeras som en isolerad entitet. I boken ägnas därför en ansevärd del till romersk och medeltida skolastisk rätt – vilket är både historiskt rättvisande och viktigt för studenterna att ta del av.

Valet av ämnet rättshistoria som urvalskriterium medför även en ytterligare aspekt på framställningen, som är värd att diskutera. När historien ska förklaras är den närmaste ”systervetenskapen” som författarna stödjer sin analys på inte samhällsvetenskapen – utan snarare filosofin. Rättsvetenskapens historia i Sverige behandlas därför som ett synnerligen akademiskt ämne. En grundläggande rättsteoretisk fråga om distinktionen mellan naturrätt och rättspositivism löper som en röd tråd genom boken. Framställningen inbegriper en stor portion allmän rättslära. Exempelvis kapitel 3 om rättsvetenskapen under medeltiden ägnar ansevärt utrymme till medeltida kunskapsteori (s. 65–72). Jag är personligen intresserad av rättsfilosofi – och anser exempelvis de resonemang som förs gällande medeltidens ontologiska dualism vara både tankeväckande och pedagogiskt. De filosofiska diskussionernas relation till den medeltida samhällsutvecklingen är dock inte alltid givna. Liknande frågor avseende relevansen av materialet kan göras i relation till kapitel 6 om rättsrealismen i Sverige och USA, samt i någon mån om delar av kapitel 2 om den romerska rätten. Juridiken i dessa rättshistoriska framställningar tycks inte så mycket analyseras som ett medel för samhällsstyre som en introspektiv intellektuell verksamhet. Detta är givetvis ett resultat av författarnas (konstnärliga) val. I Sverige är också rättshistorieämnet ofta sammankopplat med den allmänna rättsläran, och utgör vanligtvis en gemensam kurs vid universiteten. Dessutom är Lyles docent i rättsvetenskap och har en bevisad djup kunskap om exempelvis Hägerströms filosofi.² Att låta frågor om relationen mellan rättspositivismen och naturrätten styra framställningen är således i linje med den specialkompetens som författarna besitter. Icke desto mindre måste jag tillstå att jag i vissa avsnitt saknar samhällskopplingen hos resonemangen. Jag ska därför nu övergå till några av mina smärre synpunkter på framställningen.

² Lyles, M., *A Call for Scientific Purity: Axel Hägerström's critique of legal science*. Institutet för rättshistorisk forskning. Stockholm 2006.

Dessa är framförallt två och kan enklast formuleras i frågeform: Vilken roll spelar rättsvetenskapen i att legitimera stadsstyret i historien? Var är alla rättsvetenskapens misstag? Dessa frågor (och deras svar) anser jag bör få ta ett större utrymme i en lärobok i rättshistoria som utkommer år 2025.

Låt mig utveckla med ett exempel. Kapitel 4 behandlar den moderna naturrätten under 1600–1700-talet. Som känt är, så var Uppsala universitet bland de första att undervisa Grotius tolkning av den moderna natur- och folkrätten. Hur och på vilket sätt detta sker beskriver författarna väl (s. 130–149). Någon diskussion om kopplingen mellan den moderna naturrättens utveckling i Sverige och Sveriges roll som stormakt vid denna tid saknas dock. Detta förvånar mig, eftersom det inom modern rättshistorisk forskning flitigt diskuteras varför både romersk rätt och senare naturrätt används av kolonialmakter.³ En förklaringsmodell som lagts fram av modern rättshistoria i relation till andra rättssystem är att den romerska rättens struktur och flexibilitet var (och är) funktionell för att styra kolonier.⁴ Detta förklaras då med att den ursprungligen utvecklats för att reglera Romarrikets många kolonier och divergerande landområden.⁵

Varför skulle svensk användning av romersk rätt utgöra ett undantag? Kungliga akademien i Åbo (det som numera är Helsingfors universitet) grundades 1640 – mitt under den period som kapitlet behandlar. Universitetet i Tartu grundades 1632 i Dorpat (dagens Tartu) av Gustav II Adolf och generalguvernören Johan Skytte under svenskt styre och än finns det ett Johan Skytte-institut beläget där. Den svenska expansionen till Finland och Baltikum var ett faktum under stormaktstiden. Varför skulle den moderna folkrätten i Grotius tappning inte spela en viktig roll i denna expansion? Inrättandet av universiteten syftade givetvis till att utbilda en juridisk elit som skulle arrangera administrationen i de nya svenska markerna. Pufendorfs teorier om grunderna för laglydnad samt Rålamb's hänvisning till Hobbs, utgör teorier som skapade utrymme för kungligt envælde och är värda att reflektera över som nutida student. Nu är detta inte mitt specialområde – inte heller författarnas. En kortare reflektion om kopplingen mellan stormaktspolitik och rättsvetenskap skulle emellertid inte kräva alltför mycket av författarna. Dock behandlas inte detta. Missförstå mig nu inte. Här menar jag inte att läroboken borde ha gett sig ut på en genomgripande analys av den svenska rättshistoriens koloniala arv. Som läsare hade jag dock önskat en större diskussion om

³ Antony Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, Cambridge 2012; Benton, L., & Straumann, B., *Acquiring Empire by Law. From Roman Doctrine to Early Modern European Practice*, *Law and History Review*, February 2010, Vol. 28, No.1 s. 1-38.

⁴ Pelgrom, J. & Weststeijn A., (red.), *The Renaissance of Roman Colonization: Carlo Sigonio and the Making of Legal Colonial Discourse*, *The History and Theory of International Law*, Oxford 2020, online Oxford Academic.

⁵ Tarpin, M., *Colonies, territoires et statuts – nouvelles approches*. *Dialogues d'histoire Ancienne Supplément No.23*, Besançon 2021.

den kontext som den tidigmoderna rättsvetenskapen utvecklats inom – i syfte att ge studenterna perspektiv på rättsvetenskapens olika strömningar. Jag menar att de kan fungera som bra exempel för att analysera relationen mellan rätt och makt.

Ytterligare ett exempel kan ges. Under avsnitt 4.5.2, diskuteras orsakerna till den romerska rättens minskade betydelse under 1700-talet. Av författarna förklaras detta med att den moderna rättsvetenskapen utvecklats. Jag ställer mig smått skeptisk till den linjära uppfattning av rättsvetenskapens ”utveckling” som författarna ger uttryck för. Jag anser det vara förvånande att relationen mellan stormaktstidens fall och den romerska rättens minskade betydelse inte lyfts fram tydligare. Denna koppling är också av vikt att föra fram till nutidens juriststudenter, som jag upplever nuförtiden har ett bredare intresse för rättens roll i samhället. Dagens studenter läser rättshistoria i syfte att förstå samtiden. Som svensk jurist bosatt i Finland (där arvet av den svenska historien återkommer dagligen) känns bortseende från detta aningen självcentrerat. Naturligtvis kan det förklaras med bokens ursprungliga fokus: Rättsvetenskapsämnet. Samhället, och juridikens relation till samhällsvetenskapen i övrigt, utgör inte utgångspunkterna för undersökningen. Men tyvärr leder det till att bokens användningspotential i Finland kanske minskar något – trots att Sverige regerat här i cirka 700 år.

Detta för mig till den andra invändningen: Var är alla misstag? Bokens upplägg är kronologiskt. Formen är, som sagt, linjär. Rättsvetenskapen beskrivs som en utvecklingsresa där allt i princip bara blir bättre och bättre. Ytterst är även detta författarnas val – men frågan är ändå om inte dagens studenter i en lärobok om rättsvetenskapens historia bör lära sig om rättshistoriens misstag. Nog för att det varit fred i mer än 200 år, och Sverige i och med detta aldrig behövde revolutionera sin rättsvetenskap på samma sätt som post-nazistiska juridiska fakulteter behövde göra. Men om man skriver en selektiv rättshistoria – på så sätt att bara framgångarna redovisas – så riskerar nog detta att vagga in studenterna i en falsk trygghet om att framgången fortsätter oaktat i vilken riktning rättsvetenskapen utvecklas. Rätten kan användas, och har också gjort det, för att förstöra de samhällen vi bygger. Bara för att ta ett exempel: Efter Frihetstiden och samhällets liberalisering kom Gustav den III och förstärkt envælde – vilket naturligtvis möjliggjordes av rättsvetenskapliga teorier. Hur och på vilket sätt rättsvetenskapen inverkat på detta bör utgöra en del av en lärobok om rättsvetenskapens historia som utkommer 2025.

Slutligen vill jag också nämna något om valet av slutpunkt: 1945. Rättsvetenskapen dog inte 1945. Snarare utvecklades den på flera sätt för att kunna hantera de stora kollektiva samhällsreformerna som sjösattes efter kriget. Jag saknar ett kapitel om rättsvetenskapen i välfärdsstaten – samt hur denna samhällsförändring påverkat den juridiska metoden. En rättsvetenskap som ska tillgodose livets alla aspekter medelst myndigheter, kommer med nödvändighet att utveckla särdrag. Hur förhåller sig svensk rättsvetenskap post 1945 till distinktionerna fakta/värde eller naturrätt/rättspositivism? Frågor likt denna rymms enligt mig bra inom ramen för författarnas ändamål med

läroboken. Förvisso nämns några korta meningar om EU-rättens inflytande av författarna. Jag undrar dock inte om detta kunde utvecklats ytterligare?

Summa summarum bör de teman som jag tagit upp ovan inte överskugga bokens goda egenskaper. Den passar verkligen bra för undervisning på grundkursen i rättshistoria både i Sverige och Finland. Flertalet av avsnitten som behandlar rättsfilosofins relation till rättshistorien är mycket intressanta och upplysande. Kapitlet om den romerska rätten är också mycket välskrivet. Sammanfattningsvis är jag således mycket positivt inställd till att en ny bok kommit i rättshistoria på svenska.

Karolina Stenlund

JD, forskardoktor, Helsingfors universitet